

2. Дикая Л. Г. Психология адаптации и социальная среда : современные подходы, проблемы, перспективы / Л. Г. Дикая, А. Л. Журавлев. – М. : Ин-т психологии РАН, 2007. – 624 с.

3. Климов Е. А. Пути в профессионализм (психологический взгляд) : учеб. пособие для студентов вузов / Е. А. Климов ; Рос. акад. образования, Моск. психолого-соц. ин-т ; [ред. Д. И. Фельдштейн]. – М. : МПСИ : Флинта, 2003. – 320 с.

4. Маркова А. К. Психология профессионализма : [монография] / Маркова А. К. – М. : Просвещение, 1996. – 309 с.

5. Райгородский Д. Я. Энциклопедия психодиагностики / Райгородский Д. Я. – М. : Бахрах-М., Том 2. Психодиагностика взрослых, 2009. – 704 с.

6. Самоукина Н. В. Психология профессиональной деятельности / Самоукина Н. В. – 2-изд. – СПб. : Питер, 2003. – 224 с.

УДК 159.923: 316.613

Пряхіна Н.О., к. психол. н., доцент кафедри психології та соціології Львівський державний університет внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ УНИКНЕННЯ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ ПРАЦІВНИКАМИ ОВС ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА ВІДВІДУВАННЯ ВАЖКИХ СІМЕЙ

Сім'я як основний осередок суспільства виконує найважливіші соціальні функції, відіграє значущу роль у житті людини, забезпеченні соціалізації, формуванні й задоволенні індивідуальних потреб. В силу слов'янського менталітету та усталених традицій тривалий час проблема насильства в сім'ї була поза сферою правового реагування і законодавчої регламентації та вважалася прерогативою внутрішньосімейного регулювання в Україні. Тому втручання працівників ОВС у систему сімейних відносин завжди несе певні ризики, непорозуміння, яких потрібно уникати шляхом застосування тактичних механізмів та прийомів психологічного захисту. У статті обґрунтовується психологічна характеристика профілактики насильства в сім'ї та відвідування важких сімей, зосереджується увага на механізмах особистісного психологічного захисту працівника ОВС.

Ключові слова: аутоагресія, насильство, домашнє насильство, віктимність, психологічний захист, превентивна робота.

Семья как основная ячейка общества выполняет важнейшие социальные функции, играет значимую роль в жизни человека, обеспечении социализации, формировании и удовлетворении индивидуальных потребностей. В силу славянского менталитета и устоявшихся традиций долгое время проблема насилия в семье была вне сферы правового реагирования и законодательной регламентации и считалась прерогативой внутренне семейного регулирования в Украине. Поэтому, вмешательство сотрудников ОВД в систему семейных отношений всегда несет определенные риски, недоразумения, которых нужно избегать путем применения тактических механизмов и приемов психологической защиты. В статье обосновывается психологическая характеристика профилактики насилия в семье и посещение трудных семей, концентрируется внимание на механизмах личностной психологической защиты сотрудника ОВД.

Ключевые слова: аутоагрессия, насилие, домашнее насилие, виктимность, психологическая защита, превентивная работа.

Постановка проблеми. Поняття “сім’я” в нас зазвичай асоціюється з безпекою та захистом, із місцем, де можна знайти спокій та порозуміння. Сучасна ситуація в Україні (економічна криза, зростаюча матеріальна і соціальна поляризація суспільства тощо) загострила проблеми сім’ї. У значній частині сімей різко погіршилися умови реалізації основних соціальних і особистісних функцій, вони опинилися у складних життєвих обставинах.

Все частіше ми дізнаємося про сім’ї, де люди живуть, образно кажучи, в “зоні військових дій”. При цьому переважна більшість потерпілих від насильства в сім’ях – жінки, діти, немічні та люди похилого віку. Насильство є антитезою демократії – культури чуйності. На жаль, для багатьох наших співвітчизників найближчі люди стають джерелом небезпеки. Для того щоб стало можливим вплинути на цей процес, треба усвідомити, як і чому відбувається насильство в родині, як воно впливає на причетних до нього людей і як можна оволодіти корекційними методиками впливу на агресивну поведінку людей, особливо під час виконання обов’язків правоохоронними органами. Від початку 2013 року в міліцію надійшло майже 36 700, 00 заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім’ї. На сьогодні, на профілактичному обліку органів внутрішніх справ України перебуває 101 тис. 600 правопорушників, що вчиняють насильство в сім’ї; з них: 92 тис. 500 – чоловіки та 8 тис. 900 – жінки [2]. Дані статистики, в сукупності із особистісним психологічним компонентом роботи з важкими сім’ями, на нашу думку, підтверджує *актуальність цієї теми* для України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. 15 листопада 2001 року було прийнято Закон України “Про попередження насильства в сім’ї” [1], який став першим у країнах СНД та Східної Європи комплексним нормативним актом, спрямованим на запобігання цьому негативному явищу. В Україні, відповідно до статті 1 цього закону, насильством в сім’ї є будь – які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім’ї по відношенню до іншого члена сім’ї, якщо ці дії порушують конституційні права та свободи члена сім’ї як людини і громадянина і завдають йому моральної шкоди, шкоди його фізичному чи психічному здоров’ю.

В 2007 році в Україні було створено орган виконавчої влади – Міжвідомчу раду з питань сім’ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми. Проте проблема запобігання насильству в сім’ї є лише одним серед багатьох інших напрямів діяльності даного органу. Даною темою у правовому векторі займалися Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброта Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М., серед психологічного напрямку дослідження даної проблематики можемо виділити Александрова Д.О., Казміренко Л.І., Демиденка Д.А. Проте вузька проблематика методів і психологічної тактики діяльності працівника ОВС щодо відвідування конфліктних сімей не є достатньо розробленою в Україні та світі.

Метою дослідження є аналіз ефективності та окреслення методик уникнення кризових ситуацій під час проведення профілактичної роботи та відвідування важких сімей працівниками ОВС.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до характеристики механізмів психологічного захисту і тактики у сфері роботи з конфліктними сім’ями, слід відзначити основи та форми домашнього насильства та його пси-

хологічну природу. Відповідно до Закону України “Про попередження насильства в сім’ї”, домашнє насильство набуває різних форм, зокрема фізичне насильство в сім’ї – умисне нанесення одним членом сім’ї іншому члену сім’ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров’я, нанесення шкоди його честі та гідності; сексуальне насильство в сім’ї – протиправне посягання одного члена сім’ї на статеvu недоторканність іншого члена сім’ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім’ї; психологічне насильство в сім’ї – насильство, пов’язане з дією одного члена сім’ї на психіку іншого члена сім’ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров’ю; економічне насильство в сім’ї – умисне позбавлення одним членом сім’ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров’я [1].

Зазначимо, що домашнє насильство – це не одноразова дія. Це процес, що складається з циклів насильства, які тримаються на продовженні стосунків потерпілого і кривдника. Якщо один раз насильство в сім’ї з’явилося, то воно обов’язково повториться. Домашнє насильство завжди відбувається протягом тривалого проміжку часу і має тенденцію до зростання. Це насильство між особами, як правило, залежними одна від одної. Найчастіше домашнє насильство замовчується і приховується обома сторонами від оточення. З погляду винуватця воно є ефективним, швидким і найменш витратним засобом досягнення визначеної мети. Інші, ненасильницькі, методи потребують великих зусиль. Людина не відмовиться від того, що дає ефект. Якщо насильника не навчити іншому ефективному способу спілкування із близькими людьми, він буде продовжувати чинити над ними насильство [7, С. 34]. Домашнє насильство, на нашу думку, має ще одну особливу специфіку: відносини між кривдником і жертвою в ситуації подружнього насильства набагато складніші, ніж у ситуації “простого” насильства (наприклад, вуличного хуліганства), коли між насильником і жертвою немає тісних емоційних, психологічних, фізичних зв’язків; ситуація насильства часто забарвлена амбівалентними почуттями (між образником і жертвою можуть існувати як почуття ненависті, так і кохання); члени подружжя досить близько знають один одного (“слабкі” та “сильні” місця партнера, чинники, до яких він є найбільш чутливим і вразливим), що дає можливість при бажанні або сильніше “вдарити”, або, навпаки, обминути найуразливішу сферу. Тому дані фактори, на нашу думку, повинні враховуватись працівником міліції першочергово.

При роботі з важкими сім’ями працівники органів внутрішніх справ керуються Конституцією України, Законами України “Про міліцію”, “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей”, “Про попередження насильства в сім’ї”, відповідними наказами МВС України, іншими нормативно-правовими актами. Працівники органів внутрішніх справ зокрема: приймають та розглядають заяви (повідомлення) про вчинення насильства в сім’ї або загрозу його вчинення [2], а при отриманні заяви, повідомлення чи

іншої інформації про факт вчинення насильства в сім'ї вживають передбачених законом заходів щодо припинення правопорушення, а саме [3]: у разі необхідності надають потерпілому або правопорушнику першу медичну допомогу, викликають бригаду швидкої медичної допомоги; при безпосередній загрозі життю та здоров'ю дитини чи інших членів сім'ї, які постраждали від насильства в сім'ї, вживають заходів щодо ліквідації цієї загрози та надають необхідну допомогу у вилученні їх із сім'ї та направленні до спеціалізованих установ, що надають допомогу особам, які опинилися у складних життєвих обставинах; протягом трьох днів інформують відповідне управління (відділ) у справах сім'ї, молоді та спорту, а у випадках жорстокого поводження з дитиною чи вчинення стосовно неї насильства – службу у справах дітей. У разі встановлення в діях особи, яка вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину, рішення приймається відповідно до Кримінального процесуального кодексу України, а у випадку встановлення ознак адміністративного правопорушення – відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення. Також працівники ОВС виносять офіційні попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї та ставлять кривдника на профілактичний облік. У разі повторного протягом року вчинення насильства в сім'ї під розписку видають такій особі направлення для проходження корекційної програми (якщо вона не перебуває на диспансерному обліку з приводу наявності психічного розладу) [3].

Слід зазначити, що психологічні аспекти дій працівника міліції в роботі з насильником та жертвою включають розуміння інтерпретаційних моделей сімейного насильства, вони будуються на основі теорії сімейних систем, теорії наuczіння, раціонально-емоційної терапії. Л. Берковіц описував агресивні тенденції, що значною мірою стимулюються та підтримуються поведінкою жертви [4, С. 126]. Свої висновки він базує на більш загальній теорії агресії, що склалася в руслі теорії наuczіння Бандури. Останній вважає, що нейропсихологічна база для проявів агресії притаманна людині як біологічному виду, але люди не діють агресивно без певного “заохочення” [4, С. 184]. Крім цього, важливим є фактор когнітивного контролю, що може протистояти або посилювати агресивні імпульси. Теорію наuczіння підтверджують результати експерименту Зільмана, в якому було отримано значущу кореляцію між провокацією та агресією. Інші дослідження в рамках теорії наuczіння також допомагають зрозуміти роль жертви у сімейному насильстві [6]. Якщо жінку привчили не демонструвати біль, чоловік починає використовувати насильство як постійну стратегію у взаєминах.

В даному напрямі, робота працівника міліції із важкими сім'ями повинна будуватись на низці психологічних прийомів із врахуванням ролівої характеристики кожного конкретного конфлікту [5]. Проте існують загальні правила. При спілкуванні з кривдником працівник міліції повинен дотримуватись певних тактичних етапів, зокрема: спочатку представитися; розмовляти спокійно, демонструючи врівноваженість; звертатися до кривдника виключно на “Ви”, демонструючи повагу; довести до відома кривдника, що існує Закон, представником якого у даному випадку є міліціонер; дотримуватись позиції: “Я виконую свої обов'язки. Ви порушили Закон, що має певні юридичні наслідки, і Ви будете за це відповідати”.

За таких обставин кривдник усвідомить, що його агресивна поведінка виходить за межі внутрішньосімейних стосунків і на боці жертви – держава. Процедура втручання має бути для винуватця сигналом, що він не може розраховувати на подальшу безкарність. Головна ідея втручання – у присутності винуватця насильства окреслити серйозність ситуації, сприяти зменшенню у винуватця почуття безкарності, що надалі може привести до припинення ним агресивних дій. Такий підхід також виступає у захист жертви, адже в такому випадку вона не має відношення до подальших дій працівників ОВС. Винуватець насильства в сім'ї має отримати чітку інформацію про те, що: застосування різного роду насильства до інших має ознаки злочину, що переслідується законом, його поведінка фактично вже потрапила до поля зору захисників закону, закон на боці потерпілого, жертву охоронятимуть і вона отримає необхідну допомогу та підтримку, його поведінка не має жодного виправдання і він буде нести за це відповідальність.

Жертви насильства на момент втручання перебувають у стані сильного стресу, зумовленого пережитим страхом і стражданнями, невизначеністю фіналу даної ситуації. Отже, не можна розраховувати на те, що жертви зможуть повністю почути, усвідомити та запам'ятати те, що їм говорять. Під час розмови з жертвою насильства працівнику ОВС необхідно врахувати наступні аспекти: співбесіду з жертвою насильства проводити наодинці; не уникати погляду жертви; дати знати жертві насильства, що її бажають вислухати; не переривати розповідь, посилаючись на брак часу; завірити жертву насильства у конфіденційності бесіди; ставити запитання так, щоб на них можна було дати декілька варіантів відповідей; задавати прості, прямі запитання, що не містять критичних або суб'єктивних суджень; не заперечувати факту насильства; зберігати спокійну і не осудливу манеру поведінки; співчувати жертві насильства, віддавати належне її почуттям; підкреслити, що ніхто не заслуговує на таке поводження, що жертва вже сама зробила перший крок для зміни ситуації на краще; допомогти їй скласти план забезпечення власної безпеки.

При спілкуванні з жертвою насильства в сім'ї працівнику міліції необхідно виявляти повагу і розуміння, адже рішення про виклик міліції є спробою протистояти агресивності кривдника, а така спроба дуже часто здійснюється в ситуації крайньої небезпеки; звертати увагу на усі сигнали, що можуть свідчити про застосування насильства, наприклад: сліди побиття, ознаки переляку, жаху, тремтіння рук або навіть всього тіла, емоційна неврівноваженість, роздратування, плач, апатія; переконати жертву в тому, що працівник міліції прибув з метою допомогти їй; уважно вислухати розповідь про перебіг інциденту; чітко назвати те, що сталося, насильством. Дуже важливо, щоб жертва дізналася, що усе, пережите нею, є застосуванням щодо неї насильства, а не певним конфліктом, котрий можна розв'язати, змусивши винуватця пообіцяти виправитися. Працівник міліції повинен відзначити, що насильство в сім'ї вважається серйозною проблемою і часто має ознаки злочину. Слід, на нашу думку, наголосити на тому, що ніхто не має права застосовувати насильство до інших людей і що виправдати насильство нічим не можна, переконати жертву, що вона не винна у тому, що сталося. За насильство відповідає той, хто його чинить. Варто зважати на те, що жертву домашнього насильства упродовж бага-

тьох років піддають специфічній психічній “обробці”, мета котрої – переконати жертву в тому, що насильство в сім’ї – це їхня провина, що на краще вони не заслуговують. Завдання працівника міліції у роботі з жертвою – забезпечити жертву конкретною, краще письмовою інформацією про те, де і яку допомогу вона може отримати, залишаючи їй на власний розсуд прийняти рішення щодо того, коли і в який спосіб шукати допомогу. Проте зазначимо, що важливо наголосити на існуванні різноманітних можливостей отримання допомоги. Для уникнення конфліктних ситуацій та непорозуміння у роботі з жертвою працівнику міліції важливо уникати наступних аспектів: виявляти нетерплячість, роздратування, обтяжувати жертву відповідальністю за те, що трапилося, ставати на бік винуватця насильства, легковажно ставитися до факту вчинення насильства, виявляти сумнів щодо правдивості свідчень жертви, умовляти жертву насильства примиритися із ситуацією, умовляти її до зміни поведінки як гарантії припинення насильства, відмовляти в допомозі до моменту подання заяви про злочин.

Висновки. Робота працівника міліції із важкими сім’ями – це система різноманітних заходів одноразового чи тривалого характеру, що мають за мету скорочення кількості проявів насильства, запобігання вчиненню насильства або зупинення насильницьких дій, які вже розпочались. Такі заходи охоплюють моніторинг сімей, де є реальна загроза вчинення насильства, відвернення причин та умов, які сприяють скоєнню насильства конкретними особами, забезпечення захисту та безпеки жінок та дітей від насильницьких посягань, а також оперативні заходи, спрямовані на фізичне переривання початого насильства, коли життя і здоров’ю постраждалого загрожує реальна небезпека. При цьому врахування у кожному випадку природи насильницьких дій, спрямування цих дій та їх характеру – є обов’язковими на початковому етапі роботи у конфліктній ситуації. Окрім окреслених загальних психологічних прийомів, працівник міліції повинен розмежовувати застосування специфічних прийомів до жертви та насильника, залежно від ситуації, яка склалась, її причин, умов та наслідків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про попередження насильства в сім’ї» від 15 листопада 2001 р. № 2789-III зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім’ї» від 25 вересня 2008 р. № 599-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/rada/show/2789-14>.

2. Наказ Державного комітету України у справах сім’ї та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров’я України «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення» від 16 січня 2004 р. № 5/34/24/11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0099-04>.

3. Наказ Міністерства охорони здоров’я України «Про затвердження заходів щодо виконання Закону України «Про попередження насильства в сім’ї та Примірного положення про центр медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім’ї» від 23 січня 2004 р. №38. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MOZ3211.html.

4. Бадмаев С. А. Психологічна корекція відхилень поведінки / Бадмаев С. А. – М. : Педагогика, 1999. – 346 с.

5. Басиста І. В. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України / А. В. Запорожцев, А. В. Лабунь, Д. Г. Заброта, І. В. Басиста, І. В. Дроздова, В. О. Брижик, О. М. Мусієнко. – Київ : Освіта, 2012. – 71 с.

6. Безпалько О. В. Попередження, виявлення і подолання випадків насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми / Т. В. Журавель, Н. М. Корбченко, О. М. Нікітіна, О. Ф. Сафронова. – К. : ТОВ «К.І.С.», 2010. – 167 с.

7. Довгаль І. І. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї / Г. Ю. Мустафаєв, І. І. Довгаль. – Київ, 2011. – 192 с.

УДК 159.26

Радько О.В., аспірант кафедри загальної психології, НУЦЗУ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФАХІВЦІВ ІНКАСАЦІЇ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ЧАСТИНА II)

У статті здійснено порівняльний аналіз психологічних особливостей фахівців служби інкасації з різним рівнем ефективності професійної діяльності. Було проведено серію психологічного тестування фахівців служби інкасації ДСО при МВС України з метою виявлення професійно важливих якостей для подальшої розробки прогностичної моделі ефективності їх професійної діяльності.

Ключові слова: діяльність, професійна діяльність, ефективність професійної діяльності, професійно важливі якості.

В статье проведено сравнительный анализ психологических особенностей специалистов службы инкассации с различным уровнем эффективности профессиональной деятельности. Была проведена серия психологического тестирования специалистов службы инкассации ГСО при МВД Украины с целью выявления профессионально важных качеств для дальнейшей разработки прогностической модели эффективности их профессиональной деятельности.

Ключевые слова: деятельность, профессиональная деятельность, эффективность профессиональной деятельности, профессионально важные качества.

Постановка проблеми. Останнім часом кількість професій, які здійснюються в особливих та екстремальних умовах діяльності стрімко збільшується. Крім того, частішими стають випадки різних стихійних лих і катастроф. Особливі та екстремальні умови професійної діяльності завжди пов'язані з впливом екстремальних факторів або виникненням екстремальних ситуацій, які висувають підвищені вимоги перед людиною та стають причиною зривів і помилок у роботі, несприятливо впливають на продуктивність та надійність професійної діяльності фахівців.

Сьогодні особливої актуальності серед психологічних проблем набуває підвищення ефективності професійної діяльності в особливих і екстремальних умовах, здебільшого увага приділяється більш ретельному професійно психо-